

Hans Strøm.

(Tale på Høitidsdagen 26de februar 1930 av H. Bryn).

Det var det lærde trekløver i Trondhjem som skapte Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Derom kan der ikke reises tvil.

Likeså sikkert er det imidlertid, at hvor dyktige og lærde disse tre menn enn var, så kunde de ikke alene få istand et levedyktig videnskapsselskap.

Men de andre som var med i Selskapet fra første stund av, de var vel vesentlig staffagefigurer, vil man si. De var vel vesentlig passive medlemmer, gode nok til å fylle litt op i forsamlingen? Langtifra. Selskapet talte såmenn fra første stund av også en rekke andre medlemmer, som har ydet meget vektige bidrag til den videnskapelige forskning, medlemmer som hadde europeisk anseelse, og hvis arbeider den dag idag karakteriseres som klas-siske, og som iallfall har vært av grunnleggende betydning for den spirende norske videnskap.

Som den fremste i rekken nest etter de tre grunnleggere, GUNNERUS, SCHØNING og SUHM, må vi i våre dager utvilsomt nevne professor dr theologiae HANS STRØM.

Våre tre foregående høitidsdager har vært viet minnet om de tre stiftere. Denne vår fjerde høitidsdag skal være viet minnet om professor dr theologiae Hans Strøm, eller, som han i almindelighet kalles, presten Hans Strøm til Volda; for det var der han utførte sitt største arbeide i livet.

Hans Strøm er født den 25de januar 1726 i Borgund på Sunnmøre, hvor faren var prest. Hans far var sogneprest Peder Strøm, utvilsomt også en meget begavet mann. Han var et fremtredende medlem av «Syvstjernen». Hans mor Gunhild Susanna Hagerup synes også å ha tilhørt en begavet slekt. Hun var søster av biskop Eiler Hagerup.

Presten Peder Strøm hadde tre sønner, som alle var i besiddelse av videnskapelige evner og interesser. Den ene, Ole Strøm, blev i Kjøbenhavn hele sitt liv. Han var leksikograf og endte som en meget høit ansett etatsråd. Den annen var Jens Henrik Strøm. Han blev far til den senere så bekjente Hanna Vinsnes. Det tredje

var altså Hans Strøm, hvis liv og gjerninger jeg her skal gi et kort billede av.

Hans Strøm hadde i barneårene tungt for å lære, men han var til gjengjeld meget flittig og hadde stor interesse for å tegne. Det kom ham da også senere til nytte. Han har utstyrt en hel del av sine verker med aldeles utmerkede tegninger. 15 år gammel tok han studentereksamen med ære. Og i 1745 tok han, 18 år gammel, teologisk eksamen*). Dog følte han sig meget lite skikket for prestegjerningen. Hans egne ønsker gikk i retning av å dyrke de klassiske studier. Han visste selv at han manglet både «utvortes anstand» og veltalenhet, og han mente sig derfor meget lite skikket som prest.

Men da hans far blev alvorlig syk, reiste han hjem til Borgund og assisterte sin far, og så endte det med at han i 1750 blev personellkapellan i Borgund.

Gjennom de mange reiser som han nødvendigvis måtte gjøre gjennom Sunnmøres vakre bygder, vaktet meget snart hans interesse for denne landsdels natur og folk.

Han skriver selv at det var Pontoppidans bok «Norges naturlige historie» som først vakte hans interesse for naturforskningen. Hans fortjeneste på dette område vakte oppmerksomhet også på høieste hold, og han blev av regjeringen i 1764 belønnet med det meget bedre sogneprestembede i Volda. Her blev han til 1778. Da blev han atter uten ansøknings utnevnt til et nytt og enda bedre embede, idet han blev sogneprest til Eiker ved Drammen. Her blev han så til sin død i 1797. I 1779 var han blitt ekstraordinær professor i teologi og i 1790 dr theologiae. Dette var i korte omriss Hans Strøms levnetsløp.

Man må jo ha lov til å si at han hele sitt liv hadde medvind. Han møttes med forståelse av sin samtid. Han var høit elsket av sin menighet på alle de steder hvor han var prest, han nådde som videnskapsmann frem til europeisk anseelse. Regjeringen var fullt oppmerksom på hans store fortjeneste, så han alltid fikk lønn som fortjent.

Men når han nu også har evnet å utrette så store ting at ingen som i våre dager vil studere Sunnmøres natur og folk, kan komme forbi ham, når han har evnet å skape så store ting at fagfolk på området i våre dager betegner hans arbeider som helt klassiske, da har vårt selskap all grunn til idag å gjøre sig nærmere rede for hvad dette hans forskningsarbeide består i.

*) Hagen skriver at han tok teologisk eksamen 17 år gammel (Norges Bryologi side 30).

Allerede under sine første reiser som prest i Borgund begynte han sin undersøkelse av Sunnmøres flora og fauna; og han fortsatte med dette arbeide som sogneprest i Volda. Han førte en egen protokoll, som han kalte «Annotations-Boog over de Merkværdigheder, som udi Syndmør Fogderie forefindes». Den utgjør 2 bind, som nu finnes opbevart på Universitetsbiblioteket. Han har alt i alt skrevet henved 50 større og mindre avhandlinger av naturhistorisk art.

Mens han var i Volda, skrev han således 16 naturhistoriske avhandlinger i Det danske videnskabsselskabs skrifter og 17 i Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs skrifter. I første rekke blandt hans botaniske arbeider kommer et arbeide om norske havalger samt et om kryptogame planter i Norge. Blandt hans zoologiske arbeider må særlig nevnes en avhandling om purpursneglen. Han gir her en meget verdifull anatomisk beskrivelse av dette dyr. Fremdeles har han skrevet en rekke avhandlinger om krepssdyr og insekter. Han gir således en meget inngående beskrivelse av 500 norske insekter. Men han har også beskrevet et større antall fugler og fisker. Så skrev han også en rekke mineralogiske avhandlinger. Han opdaget og beskrev den første sundhetskilde i Norge.

Men det er dog ikke disse arbeider som i første rekke har bragt hans navn til å leve like frem til våre dager. Det arbeide som gir ham navn og rang som klassisk forsker, er hans store topografiske beskrivelse av Sunnmøre fogderi. I 14 år holdt han på med dette arbeide. Dets nøiaktige tittel er: «Physisk og økonomisk Beskrivelse om Fogderiet Sundmør». Første del blev trykt i Sorøe 1762 og annen del på samme sted 1766.

Han gir her først en meget detaljert beskrivelse av Sunnmøres geografi, dets fjell og fjorder, daler og sjøer. Han beskriver de enkelte bygder, floraen og faunaen, både landets og havets. Han beskriver også folket, og han er vel den første som omtaler den eiendommelige folketype i Sunnmøres kyststrøk. Han mente at levemåten var grunnen til at folketypen ute ved kysten var så anderledes enn inne i fjordene. Han mente at det hårde liv i båten og all den fisk kystbefolkningen spiste, var hovedårsaken til det avvikende utseende.

Så gir han til slutt en detaljert beskrivelse av de enkelte bygder og de enkelte gårder, omtaler gårdenes størrelse og gir en oversikt over hvad der finnes av verdier i de forskjellige bygder. Det er, må man si, et helt igjennom imponerende arbeide han her har fremlagt. Da Linné fikk dette arbeide, skriver han således til ham: «Slik kapellan som eder findes ikke udi hele Sve-

rige. Eder og eders retteligen store biskop Gunnerus bær udødelig pris, som I haver været de første som upptendte et stort lys blandt de folk som i mørket vandret».

Da han i 1778 blev forflyttet til Eiker, tok han straks fatt på å utarbeide en lignende topografisk beskrivelse av Eiker. I løpet av 6 år hadde han dette arbeide ferdig. Det utkom i 1784. Også dette er et meget fremragende arbeide, men det kan neppe side-stilles med hans beskrivelse av Sunnmøre.

Hans Strøm var nu forøvrig ikke den eneste som beskjeftiget sig med bygdebeskrivelse i denne tid. Han var heller ikke den første. Men han var ubetinget den største. Fra midten av det attende århundre har bygdebeskrivelsene en blomstringsperiode. Omtrent fra år 1760 og fremover kom der en rekke bygdebeskrivelser av Høland, Lier, Stavanger amt, og flere.

I 1791 blev det norske topografiske selskap stiftet, og Hans Strøm var en av stifterne.

Når vårt Selskap i år har viet sin høitidsdag til Hans Strøms minne, så er det selysagt på grunn av hans videnskapelige fortjenester. Men Hans Strøms egentlige livsgjerning var nu ikke videnskapelig forskning. Han var først og fremst prest. Og han sier også selv at den videnskapelige forskning aldri blev hans hovedfag. Det var prestegjerningen og teologien. Jeg har allerede før fremholdt at han ikke var veltalende, og at han dessuten manglet den «utvortes anstand» som en prest har så megen bruk for. Hvad der menes med at han manglet «utvortes anstand», har jeg ikke nogetsteds funnet oplyst. Men sikkert er det, at han som prest blev avholdt overalt hvor han kom. Han vant alles hjerter ved sin godhet og mildhet og ved sin store fromhet. Det vakte stor sorg da han flyttet fra Borgund, og ikke mindre stor var sorgen da han flyttet fra Volda til Eiker.

Han har skrevet en rekke teologiske avhandlinger, og i 1792 utgav han en prekensamling. Denne vant en tid stor utbredelse, og det heter at den endnu benyttes nede i Eiker.

Man skulde jo tro at Strøm måtte ha sin tid ganske godt besatt på denne måte.

Men han fant også tid til å skrive en rekke populære arbeider. Han utgav et populært tidsskrift, han arbeidet for opprettelsen av et norsk universitet. Og han skrev merkelig nok også to ikke så ganske små avhandlinger av populært medisinsk innhold.

Det nyttige selskap i Bergen opstillet en belønning for den beste beretning om de i Bergens stift mest gjengse sykdommer og helbredelsesmidler. Det kan vel ikke ha vært så mange læge-

kyndige i Bergens stift den gang. For Hans Strøm tok straks fatt på opgaven, og hans besvarelse blev prisbelønnet. Det virket nok stimulerende på Det nyttige selskap i Bergen. Selskapet opstillet en ny prisoppgave: en avhandling om de i Bergens stift mest nyttige og for apotekerne brukbare urter. Også denne opgave blev besvart av Strøm, og hans besvarelse blev atter prisbelønnet.

Den første av disse prisbelønnede besvarelser blev trykt i Bergen i 1778 på Det nyttige selskaps bekostning. Den annen prisbelønnede avhandling er derimot, så vidt jeg har kunnet bringe i erfarung, ikke trykt.

Titelen på den førstnevnte avhandling er: «Kort Undervisning om de paa Landet i Bergens Stift mest grasserende Sygdomme og derimod tjenende Hjælpemidler». Det er en liten bok på ca 50 sider, hvor han gir en meget kort beskrivelse av de sykdommer som forekom hyppigst på den tid. Han skriver at folk på de kanter av landet kunde ha op til 30 mil til nærmeste læge. Derfor mente han at en sådan lægebok var meget påkrevet. Det var den gang mange kvakksalvere, blodtakere og årelatere, som blev betraktet av almuen som rene orakler, men meget ofte var store humbugmakere, skriver Strøm. En av dem opgav til Strøm at han hadde sin visdom fra Martin Luthers lægebok.

Mange av de råd som Strøm gir, er nu for lengst blitt gammeldags. Mot forråtnelsesfeber anbefaler han således å koke kumøkk i melk og drikke den. Det kan i sykdommens begynnelse gjøre nytte og fremkaller blandt annet svette, sier han. Mot feber var det almindelig på den tid å anvende krutt i brennevin. Men det frarådet Strøm, da brennevinet her bare kunde skade.

Vaksinasjon mot kopper var endnu ikke kjent. Men derimot hadde Strøm ganske god kjennskap til variolasjonens nytte. Denne bestod i at man podet friske individer med materien fra koppesyke mennesker. Denne innpodning fremkaller en lett form av kopper med kun få dødsfall. Strøm anbefaler varmt variolasjonen og gir en meget grei begrunnelse for sitt standpunkt.

Han har ennvidere skrevet 3 avhandlinger for landhusholdningselskapet. Også disse avhandlinger blev prisbelønnet. Det er vel mulig at det den gang ikke blev stillet så store krav som i vår tid til en avhandling som blev prisbelønnet. Men så skal man jo også erindre at hjelpekildene på den tid var uhyre små imot hvad de er nu.

I sin daglige ferd var Hans Strøm rolig og jevn, og han blev aktet og elsket av alle som han kom i berøring med.

Som venn var han bestandig og makeløs, sier Hans Jacob Wille i den minnetale han holdt over ham her i Selskapet den 1ste februar 1799. Aldri lovet han hvad han ikke kunde holde. Han holdt derfor alt hvad han lovet. Denne sin ånds trofasthet øvet han mot alle, mot sine venner især. Det er store ord, men omtrent sådan lyder dommen om ham fra alle hold.

Han var et hjertevarmt menneske som alltid var beredt til å hjelpe andre når han blev kalt. Men han følte også han hadde evner til å hjelpe i videre kretser og uten å være kalt.

Hvorledes bedømmes så Hans Strøm av vår tids forskere?

Dette spørsmål kan jeg her bare ganske kortelig besvare.

I våre dager sitter ikke nogen enkelt mann inne med betingelser for å kunne gi en på egne undersøkelser støttet karakteristikk av Hans Strøm. Dertil var han for mangesidig. Men vi har ingen grunn til å tro at han var overfladisk fordi han omspente så mange felter. Det ser ut som han evnet å gå i dybden overalt hvor han tok fatt.

Jeg må her nøie mig med å referere hvad nogen få fagmenn uttaler om ham.

I sin bok «Norges bryologi i det 18de århundrede» gir distriktslæge I. HAGEN en mere inngående fremstilling av Hans Strøms betydning som bryolog. Hagen skriver her at «Strøm i en viss periode av sitt liv noget så nær kan karakteriseres som en bryologisk spesialist, da hans betydeligste videnskapelige publikasjoner fra 1788 til 1791 for den aldeles overveiende del har mosene til gjenstand; som deskriptiv bryolog finner han neppe sin like blandt Norges naturforskere før langt ned i det 19de årh.». «Hans Strøm er uten sammenligning den mest fremragende norske naturforsker i forrige århundre», skriver Hagen et annet sted.

Hagen er således ikke i ringeste tvil om at han må plaseres foran Gunnerus som naturforsker. Hertil vil jeg imidlertid knytte et annet citat fra den samme forfatter: «Det må imidlertid innrømmes, at det ikke er ganske lett å la våre forgjengere vederfares rettferdighet, selv om viljen dertil måtte være tilstede; allerede den vanskelige adgang til deres skrifter legger hindringer i veien derfor, og når så hertil kommer, at deres tankegang og uttrykksmåte tildels er oss fremmed, kan det ikke egentlig undres at flere av dem ganske er gått i glemsel».

Strøm har ifølge Hagen beskrevet 5 tidligere ikke beskrevne løvmoser, og antallet av de løvmoser som av Strøm første gang er beskrevet eller funnet i Norge, er ifølge Hagen meget betyde-

lig (antagelig omkring 70). Og Hagen fremhever at Strøms beskrivelse av de moser han fant, er særdeles inngående og ledsaget av meget opplysende og kritiske bemerkninger. Strøm er den centrale skikkelse innen vår bryologiske videnskap i det 18de århundre. Hans arbeider om mosene må betegnes som respektable prestasjoner, som vilde ha gjort enhver av de mere navnkundige samtidige forfattere i denne videnskap ære, skriver Hagen.

I Personalhistorisk Tidsskrift, 2den rekke, Kjøbenhavn 1891, har statsråd L. DAAE en artikkel: «Fortællinger om Presterne i Volden efter Reformationen». Disse fortællinger, som støtter sig til muntlige tradisjoner på stedet, er ifølge Daae sammenskrivet av Elias Olsen Følsvig, som i årene 1819—1831 var skoleholder i Volda.

Om Hans Strøm meddeles her blandt annet følgende: «Til Floras Tjeneste indviende han sin sidste Flid i Naturhistorien og overleverede en Samling af henved 300 forhen ukjendte Planter med Beskrivelse af deres Dannelse, Skjellemærke og øvrige Structur, hvis Samling blev efter ham kaldt med det Navn: *Strømia*». Dette er sikkerlig en villfarelse. Både professor Holmboe og dr Hagen er på det rene med at Strøm har beskrevet en del før ukjente planter. Men antallet kommer ikke på langt nær op imot 300. Nogen plantesamling som har fått navnet *Strømia*, har sikkerlig heller ikke eksistert. Derimot blev i sin tid en planteslekt opkalt efter Strøm og fik navnet *Strømia*. Og mangfoldige arter har fått navnet *Strømia*.

Strøm var som bekjent også mineralog, og professor J. H. L. VOGT skriver «at det sjeldne mineral Akmit, som finnes i Eker, først blev opdaget i 1784 og beskrevet av Hans Strøm». Men først ca 40 år senere, skriver professor Vogt videre, forstod bergmester P. Strøm (i 1821) at det av presten Hans Strøm beskrevne mineral var en helt ny, tidligere for videnskapen ukjent species.

Mindre kjent er det, at Strøm også beskjeftiget sig med fysikk. Hans studier kan vel ikke ha vært særlig omfattende. Men professor KRISTIAN BIRKELAND nevner ham dog i sin omtale av fysikkens historie i vårt land og skriver «at den lærde prest Strøm på Søndmør» var en av dem som tidligst dyrket fysiske studier i vårt land.

Hans studier i meteorologi har fått en mer inngående omtale av N. J. NIELSEN. Han meddeler at Hans Strøm forskaffet sig meteorologiske instrumenter fra Göttingen. Han gjorde iakttagelser over maxima og minima av lufttrykk og temperatur gjennom en meget lang rekke år, og disse hans undersøkelser finnes også offentliggjort i vårt Selskaps skrifter allerede fra 1761. Hans

siste undersøkelse på dette område er offentliggjort i 1798.

Dr LYSHOLM uttaler at som entomolog må Strøm karakteriseres som meget fremragende. Han har funnet og beskrevet en hel rekke av nye for videnskapen før helt ukjente insekter.

Konservatorene NORDGÅRD og DONS uttaler sig således om Strøm: Presten Hans Strøm var en merkelig allsidig mann. Som zoolog når han vel ikke op imot biskop Gunnerus, men han var utvilsomt av en lignende type med en usedvanlig interesse og et skarpt blikk for den levende natur. Han må selvsagt bedømmes i forhold til sin samtid. Kjennskapet til sjødyrene var den gang meget sporadisk; det var derfor adskillig vanskeligere å studere disse enn f. eks. landjordens dyr og planter.

Det er visselig som bygdehistoriker og botaniker at Hans Strøm har utrettet mest, men også som zoolog har han gjort sig bemerket — således har flere bekjente zoologer, for å ære ham, opkalt nye dyreformer etter ham. Av dyrearter som således er opkalt etter Strøm, kan nevnes følgende:

Terebellides Strømi — en børsteorm, beskrevet av MICHAEL SARS.
Æga Strømi — en «fiskebjørn», et ektoparasitisk krepsdyr, beskrevet av den danske zoolog LÜTKEN.

Scalpellum Strømi — en langhals (fastsittende krepsdyr), beskrevet av M. SARS, funnet første gang ved Norges kyst av Hans Strøm.

Verruca Strømia — en rur (fastsittende krepsdyr), beskrevet av den danske zoolog O. F. MÜLLER.

Nymphon Strømi — en havedderkop, beskrevet av den danske zoolog KRØYER, funnet av Strøm og i Søndmøres beskrivelse omtalt under navnet *Phalangium marinum*.

Dactylopus Strømi — en copepode, planktonisk kreps, beskrevet av den engelske zoolog BAIRD.

Professor i botanikk, JENS HOLMBOE, gir følgende karakteristikk av Hans Strøms betydning som botaniker: «Han står utvilsomt i aller forreste rekke blandt det 18de århundres naturforskere i vårt land. De nye plantearter som Strøm har opstillet, er beskrevet på spredte steder i litteraturen, og nogen samlet liste over dem finnes sikkert ikke. At antallet skulde være så stort som 300, er sikkert utelukket. Derimot anser jeg det meget vel mulig at han kan ha øket Norges flora med et artantall av denne størrelsesorden. Et betydelig antall moser er således først påvist i Norge av ham, og det samme gjelder også andre kryptogame grupper. Strøms botaniske arbeider utmerker sig især ved en for sin tid ualmindelig videnskapelig eksakthet. De er dessverre ennu langt fra tilstrekkelig påkttet av moderne plantesystematikere».

Strøm skjenket størsteparten av sine bøker, lærde arbeider og naturaliesamlinger til det Deichmannske institutt i Oslo. Ordlyden av hans testamente herom finnes i Kjøbenhavns lærde Efterretninger for år 1796 (side 589—592).

Da HAGEN for vel en menneskealder siden begynte å eftersøke disse Hans Strøms samlinger, var de imidlertid ikke å finne i Deichmanns bibliotek. Men under en eksamen på Kristiania Katedralskole for en del år siden fikk inspektør KAALAAS høre om at der blandt skolens samlinger fantes et gammelt mosherbarium, og ved nærmere eftersyn viste dette sig å være Hans Strøms (ifølge Hagen).

Av den korte oversikt over Hans Strøms liv og virke som jeg her har gitt, vil det fremgå at han må ha vært et meget begavet menneske. Og hans begavelse var vid og omfattende. Han satt ikke alene inne med store evner, men han var også begavet med en vidunderlig trang til å benytte sine evner. Han blev ikke puffed frem. Han kan ikke ha hatt stort behov for impulser utenfra. Impulsene fra hans eget indre var mer enn sterke nok til stadig å drive ham videre. Han var født og opvokset i en avkrok fjernt fra de steder hvor det videnskapelige liv den gang pulserte. Han tilbragte ikke, således som Gunnerus, sine beste ungdomsår i Europas største videnskapelige centrer. På alle områder var han gjennom nesten hele sitt liv sin egen lærer. Han var en autodidakt i dette ords beste betydning. Man må ha lov til å tro at en sådan mann måtte ha drevet det overordentlig langt om han istedetfor å tilbringe sitt liv i avsides landsbygder i Norge, hadde fått utfolde sine evner i et helt videnskapelig miljø. Men med sine rike evner og sølide kunnskaper, med sitt lyse og gode humør og med sin umåtelige energi og arbeidskraft rakk han å utføre meget mere i livet enn det er de fleste av oss forunt.

LITERATUR

- [1] Dansk biografisk Lexikon. Udgivet ved C. F. BRICKA. København 1902. Bind XVI. Side 510
- [2] Almindeligt Litteraturrexicon for Danmark, Norge og Island. Ved NYERUP og KRAFT. København 1820. 2den Halvdel. Side 583.
- [3] Magazin for Religionslære. Udgivet af L. N. FALLESEN. København 1796. Bind 4. Side 636—644
- [4] HAGEN, I: Norges bryologi i det 18de aarhundrede. Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1897, Nr 3. Trondhjem 1897.

- [5] HAGEN, I: Norges bryologi i det 18de aarhundrede II. Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1913. Nr 7, Trondhjem 1914.
- [6] Hermoder et norsk periodisk Skrift. Christiania. 1797. Nr 9. Side 12 -24.
- [7] Københavnske lærde Efterretninger for 1796. København. Side 589 - 592.
- [8] LAMPE, J. F.: Bergens Stifts Biskopper og Præster. II. Kristiania 1896. Side 229.
- [9] Minerva. Juli—September 1798. København. Side 278.
- [10] BULL og PAASCHE: Norsk litteraturhistorie. Bind 2. Oslo 1928. Side 421 ff.
- [11] Ny samling af det Kongelige Danske Videnskabers Selskabs Skrifter.
- [12] Personalhistorisk Tidsskrift. 2. Række. 6. Bind. København 1891. Side 161 ff.
- [13] WILLE, H. J. Samling av Mindetaler. København 1805. Side 239.
-